

BACHELOROPPGAVE

Hvordan kan man forstå forholdet mellom fattigdom og omsorgsevne?

Malin Steinset

Barnevern
BVP5-303
Mars 2009

Innholdsliste

1. Innledning	1
2. Kunnskapssyn og mål for forskningsprosjektet.....	2
2.1 Hva handler metode om?.....	2
2.2 Dokumentanalyse, en kvalitativ tilnærming.....	3
3. Sosialkonstruksjonistisk perspektiv	4
3.1 Sosiale problem er konstruksjoner	6
3.2 En relasjonell fattigdomsforståelse.....	8
4. Fattigdom og omsorg	10
4.1 Fattigdom i Norge: Gammelt nytt?.....	10
4.2 Hva er god omsorg?.....	12
4.3 Foreldres evne til å utøve god omsorg: Universelt eller kulturelt?	13
4.4 Kan fattigdom forringe omsorgsevnen?	16
4.5 Undertrykkende mekanismer i barnevernet.....	18
5.0 Avslutning	21

1. Innledning

Som barnevernspedagog vil en møte familier som opplever at hverdagen preges av økonomiske belastninger. Da er det viktig å ha kunnskaper om fattigdom, og hvordan fattigdomsforståelser virker inn på tiltak som settes i verk. På bakgrunn av dette har jeg formulert denne problemstillingen:

Hvordan kan man forstå forholdet mellom fattigdom og omsorgsevne?

I første del av oppgaven min vil jeg gjøre rede for hvilken metode jeg har benyttet for å belyse problemstillingen. Min oppgave baserer seg på en dokumentanalyse, der jeg har studert ulike fagbøker og dokumenter som fremstiller ulike måter å forstå fattigdom og omsorg på. Den andre delen av oppgaven min utgjør det teoretiske utgangspunktet for oppgaven. Det sosialkonstruksjonistiske perspektivet belyser hvordan virkeligheten skapes gjennom sosiale prosesser, noe som er mitt teoretiske utgangspunkt i oppgaven. Den relasjonelle fattigdomsforståelsen har fått stor plass i oppgaven. Den fokuserer ikke på materielle forhold, men tar for seg hvordan fattigdom oppstår mellom de konstruerte kategoriene ”fattig” og ”ikke-fattig”. Slik kan den relasjonelle forståelsen sies å være sosialkonstruksjonistisk.

Problemstillingen min er generell og omfattende og jeg har på bakgrunn av dette delt analysen inn i fire kategorier hvor jeg vil drøfte innholdet i dem hver for seg. ”*Fattigdom i Norge*” er den første kategorien og her diskuterer jeg hvordan fattigdom blir forklart i en norsk kontekst. Jeg vil her komme inn på hvordan regjeringens årsaksforståelser av fattigdom kan dekke over andre sosiale problemer, og hvordan dette kan ha innvirkning på den forståelsen hjelpeapparatet møter fattige med. Min problemstilling handler om forholdet mellom fattigdom og omsorgsevne, og den andre kategorien i analysen er derfor ”*Foreldres evne til å utøve god omsorg*”. Jeg vil i denne sammenheng trekke frem Killens konstruerte foreldrefunksjoner da hun regnes som en sentral aktør i barnevernsammenheng. Ved å benytte det sosialkonstruksjonistiske perspektivet vil jeg rette et kritisk blikk mot Killens foreldrefunksjoner. Den tredje kategorien er ”*Kan fattigdom forringe omsorgsevnen?*”. Her vil jeg se hvordan fattigdom kan vurderes å få konsekvenser for omsorgsevnen dersom barnevernet benytter seg av Killens konstruksjoner. ”*Undertrykkende mekanismer i barnevernet*” er den siste kategorien og jeg vil her analysere omsorgsbegrepet i lys av den relasjonelle fattigdomsforståelsen, hvor barnevernets rolle vil være sentral. Aller først vil jeg si noe om hvilken metode jeg har benyttet for å belyse min problemstilling.

2. Kunnskapssyn og mål for forskningsprosjektet

En kan overordnet sett skille mellom to hovedsyn på hvordan kunnskap blir til, de betegnes som positivisme og hermeneutikk (Dalland, 2004). En positivistisk tilnærming bygger på det vi kan observere og regne ut ved hjelp av logiske sanser. Det hermeneutiske synet derimot forsøker å forstå grunnbetingelsene for menneskets eksistens gjennom deres handlinger, livsytringer og språk (Dalland, 2004). Hermeneutikk betyr fortolkningslære og handler om å tolke og forstå meningen bak fenomener. Gjennom hermeneutisk fremgangsmåte har jeg tolket ulike dokumenter, og forsøkt å se hvordan forståelsen av omsorgsbegrepet kan ha innvirkning på hvilken betydning fattigdom vurderes å ha.

Egen forforståelse og egne verdier kan få betydning i utvelgelsen av empiri (Dalland, 2004), og jeg vil derfor si noe om hvilken forforståelse jeg har hatt og hva målet med forskningsprosjektet er. Gjennom barnevernsstudiet har vi fått innføring i ulike fattigdomsforståelser. Min forforståelse kan sies å være at ulike fattigdomsforståelser vil ha betydning for hvordan en ser på fattige, og hvilke tiltak som iverksettes. På bakgrunn av dette ville jeg se nærmere på hvordan man kan forstå forholdet mellom fattigdom og omsorgsevne. Jeg har i oppgaven valgt å legge særlig vekt på den relasjonelle forståelsen og vil se omsorgsbegrepet i lys av dette perspektivet. Jeg vil nå forklare hvordan jeg har metodisk har gått frem.

2.1 Hva handler metode om?

Metode kan sies å være det verktøy en tar i bruk for å samle inn data, altså informasjon, om den virkeligheten som omgir oss. Min oppgave baserer seg på en kvalitativ dokumentanalyse. Det finnes også andre metoder som kan tas i bruk innenfor den kvalitative retningen, så som intervju, observasjon og feltarbeid. De data vi har samlet inn kalles gjerne empiri og bygger på erfaringer, sanseopplevelser og forsøk (Halvorsen, 2004). Empiri kan sies å være erfaringsbasert informasjon (Grønmo, 2004). Empirien i min oppgave er blant annet vitenskapelige artikler og forskningsrapporter om fattigdom og omsorg. Jeg har fått tilgang til denne empirien gjennom å studere andres erfaringer med fenomenet. Metode er slik en fremgangsmåte en kan benytte for å komme frem til informasjon man trenger om det som skal undersøkes. I vid forstand er metode mer enn et redskap for innhenting av informasjon, det omhandler også hvordan en bearbeider, analyserer og tolker sosiale fenomen på en systematisk måte (Halvorsen, 2004). I min oppgave har jeg vært systematisk i utvelgelsen av

litteratur. Jeg har for eksempel benyttet meg av Killen da hennes konstruksjoner av omsorgsbegrepet har fått stort gjennomslag i barnevernet. Nygren har jeg benyttet for å vise at det finnes ulike nyanser i forståelsen av omsorg, og jeg har tatt i bruk Skytte som en kritikk mot Killens konstruksjoner. Jeg vil i neste del redegjøre for noen av mine litteraturvalg.

2.2 Dokumentanalyse, en kvalitativ tilnærming

Den kvalitative metoden tar sikte på å gi informasjon om meninger og opplevelser som ikke kan tallfestes (Dalland, 2004). Kvalitativ metode kan slik sett knyttes til det hermeneutiske synet, da det handler om å tolke innsamlede data. Ved å bruke kvalitativ metode kan vi si noe om sosiale relasjoner og hvilke meninger som ligger bak menneskers handlinger. Den kvalitative metoden vil også kunne si noe om konteksten hvor handlinger og meninger utvikles (Halvorsen, 2004). Jeg har gjort en kvalitativ innholdsanalyse som også kan betegnes som dokumentanalyse. En dokumentanalyse innebærer å studere, analysere og tolke dokumenter for å belyse en spesifikk problemstilling (Grønmo, 2004).

Jeg har benyttet både primær og sekundær kilder. En primærkilde kan sies å være den første versjonen av litteraturen. Det vil si at forfatteren baserer seg på egne data og egne teorier. En kan snakke om sekundærkilde dersom forfatteren baserer seg på andres litteratur, data og teorier. I min oppgave har jeg hovedsaklig benyttet meg av primærkilder. Jeg vil nå si noe om litteraturen jeg har valgt å benytte i min oppgave.

Berger og Luckmann er opphavet til det sosialkonstruksjonistiske perspektivet. De har skrevet boken "The Social Construction of Reality" (1996) som viser hvordan virkeligheten konstrueres gjennom sosiale prosesser. I min oppgave har jeg benyttet deres teori for å belyse hvilke prosesser som gjør seg gjeldende i konstruksjonen av for eksempel omsorgsbegrepet.

Halvorsen har gjennom boken "Sosiale problemer" (2006) belyst aktuelle sosiale problemer ved å benytte et sosiologisk perspektiv. Jeg har benyttet meg av Halvorsen for å vise hvilke prosesser som blir gjeldende når noe får status som et sosialt problem, samt i min redegjørelse av de ulike fattigdomsforståelsene. Halvorsen kan sies å være både en teoretisk og empirisk kilde. I første delen av boken gjør han rede for hvilke ulike teoretiske perspektiver som har blitt brukt til å se på sosiale problem. Når han analyserer ulike sosiale problemer, så som arbeidsledighet og fattigdom, baserer han seg på egen forskning og observasjoner. Halvorsen

baserer seg både på andres data, men også på eget materiale. Jeg vil derfor si at Halvorsen kan betegnes som både primær og sekundær kilde.

Killen (2004) har stor innflytelse i barnevernfaglig sammenheng. Ved å konstruere foreldrefunksjoner har hun hatt betydelig definisjonsmakt når det er snakk om omsorgsbegrepet. De konstruerte foreldrefunksjonene er skrevet med den hensikt at de kan brukes som vurderingsgrunnlag for barnevernet. Jeg vil i min analyse se på Killens formulerte funksjoner med et kritisk blikk. Gjennom egen forskning og egne erfaringer er disse konstruksjoner blitt til. Killen kan slik sies å være en primærkilde da hun baserer seg på egne data, og ikke foreliggende informasjon eller data.

En må være oppmerksom på at den informasjonen en innhenter ikke nødvendigvis er tiltenkt det formålet en ønsker å belyse, noe som kan ha betydning for validiteten. Validitet betyr gyldighet, hvilket betyr at dataene må ha relevans for problemstillingen (Halvorsen, 2004). Ved bruk av primærkilder vil en kunne unngå eventuelle feiltolkninger. Jeg har i min oppgave brukt mange og varierte kilder, noe jeg mener styrker validiteten i oppgaven. Jeg vurderer også at den litteraturen jeg benytter har relevans for min problemstilling fordi den sier noe om hva som legges i begrepet omsorg og fattigdom. Jeg har også benyttet litteratur som er kritisk til slike etablerte kategorier, noe som er relevant for det jeg ønsker å belyse i min problemstilling.

3. Sosialkonstruksjonistisk perspektiv

Opphavet til dette perspektivet finner vi altså i Berger og Luckmanns bok fra 1966 "The social construction of reality". Det sentrale er som bokens tittel tilsier at virkeligheten er sosialt konstruert. Det er tre sentrale ledd i konstruksjonen av virkeligheten, Berger og Luckmann betegner disse som eksternalisering, objektivisering og internalisering. Jeg vil nå redegjøre for denne prosessen, og jeg vil begynne med eksternalisering.

Konstrueringen av virkeligheten er ikke noe som skjer isolert hos den enkelte, det skjer gjennom sosiale prosesser og i samhandling med andre mennesker (Schieffloe, 2004). Menneske skaper sin virkelighet med alle dens meningssystem og symboler. Loven kan tjene som et eksempel på et meningssystem. Killens konstruksjon av foreldres omsorgsevne kan også være et eksempel på et begrep tillagt mening, som det er blitt etablert et forhold til. Eksternalisering er slik å fremsette et bilde av hvordan virkeligheten fortoner seg (Berger og

Luckmann, 1992). Virkeligheten skapes i samhandling med andre mennesker og det etableres et forhold mellom mennesker og denne virkeligheten. Dette kan konkretiseres ved å bruke barnevernslovens § 4-1 om hensynet til barnets beste som eksempel. Aktører kan mene at hensynet til barnets beste er et prinsipp som burde nedfelles i loven, det kan for eksempel skje på bakgrunn av kunnskaper om viktigheten av barns oppvekstsituasjon. Denne presentasjonen av barnets beste som en virkelighet er eksternalisering. Når slike meningssystem etableres og fremstår som virkelige i kraft av seg selv har det skjedd en objektivisering (Schiefløe, 2004). Når hensynet til barnets beste fremstår som virkelig i kraft av seg selv, uten tanke på at den er skapt av mennesker, har det skjedd en objektivisering. Internalisering er når disse objektive virkelighetene overføres til menneske og menneske gjør dem til sine egne. Et menneske blir ikke født som medlem av samfunnet (Berger og Luckmann, 1992). Gjennom sosialisering lærer medlemmene i samfunnet de objektive "sannheter" som eksisterer og de gjør dem til sine egne (Schiefløe, 2004). Foreldre og andre aktører referer ikke til lovteksten når de skal forklare hvorfor de handler i tråd med barnets beste. De ser det som en selvsagt sannhet at en skal ivareta sine barn på best mulig måte, det er blitt deres egen virkelighetsoppfatning. Internalisering skjer altså gjennom sosialisering hvor en tilegner seg de rådende verdier som eksisterer i et samfunn. Det er gjennom internalisering at vi blir medlemmer av samfunnet. Berger og Luckmann (1992) betegner forholdet mellom eksternalisering, objektivisering og internalisering som en dialektisk prosess. Det er prosesser som foregår samtidig og kontinuerlig, og må derfor ses sammenhengende.

På bakgrunn av dette kan en si at samfunnet er et menneskeskapt produkt, samfunnet er en objektiv virkelighet og menneske er et samfunnsmessig produkt (Wadel, 2007). Samfunnet er et produkt skapt og tillagt mening av menneske, det er ikke noe adskilt fra menneske. På den annen side er menneske også et samfunnsmessig produkt. Wadel (2007) sier at det er gjennom sosialisering i samfunnet at individer blir til samfunnsmennesker. Det samfunnet menneske har skapt virker tilbake på menneske. Vi lager regler og normer for hvordan vi skal leve og handle, og i neste omgang blir dette styrende for vår levemåte. Det er menneske selv som har skapt virkeligheten eller samfunnet, men det fremstår for oss som en objektiv virkelighet (Berger og Luckmann, 1992).

Berger og Luckmann er altså opptatt av hvordan virkeligheten skapes og de prosesser som fører frem til at noe blir ansett som virkelig. Burkland (2008) omtaler Berger og Luckmann for det Hacking (2000) betegner som historiske konstruksjonister, de er ikke opptatt av å se på

hvilke uheldige konsekvenser slike konstruksjoner kan medføre. Når jeg nå går videre vil jeg redegjøre for den posisjonen Hacking (2000) betegner som demaskerende ("unmasking"). Denne posisjonen er opptatt av å avsløre falske autoriteter samt kategoriers uheldige konsekvenser.

3.1 Sosiale problem er konstruksjoner

At et sosialt problem er sosialt skapt, vil blant annet si at opprinnelsen til sosiale problem er å finne i samfunnsstrukturen (Halvorsen, 2006). Et godt eksempel på dette er etter min mening at dersom 25% av elevene i den videregående skolen ikke klarer å fullføre skolegangen, har utdanningssystemet krav som noen av elevene ikke klarer å innfri. Sosiale problem skapes altså gjennom sosial aktivitet, problemene er ikke objektive i seg selv. For at noe skal regnes som et sosialt problem må det defineres som et sosialt problem (Halvorsen, 2006). Disse definisjonene hentes ikke nødvendigvis fra faktiske forhold, men kan få status som sosiale problem ved at mennesker med definisjonsmakt har interesse av å kategorisere noe som et problem. Dermed er det subjektive definisjoner som leder frem til forståelsen av noe som et sosialt problem. Å definere et fenomen som et sosialt problem kan knyttes til interesser, ressurser og eiendomsforhold (Halvorsen, 2006). Når jeg senere skal diskutere omsorgsevne vil det være relevant å se hvem som får gjennomslag for sine definisjoner, og hvilken betydning det har. Jeg vil nå gå videre med å si hvilke prosesser som gjør seg gjeldende når noe får status som et sosialt problem.

Noen med definisjonsmakt må ha interesse av å definere noe som et sosialt problem dersom fenomen skal få status som et sosialt problem. Definisjonsmakt er ifølge Schiefloe (2004) når noen får andre til å akseptere sine definisjoner av virkeligheten. For at fattigdom skal få status som et sosialt problem må det altså defineres av noen med definisjonsmakt som et sosialt problem. Myndighetene er et eksempel på en aktør med definisjonsmakt (Burkeland, 2008). Når myndighetene sier at fattigdom handler om å tjene mindre enn 50% av disponibel medianinntekt fremstilles fattigdom som noe materielt. Dette kan få betydning for hvordan en ser på fattigdom, og for hvilke tiltak som iverksettes, for eksempel ovenfor barn.

Ressurser handler om hvilke virkemidler en kan ta i bruk for å få sine definisjoner satt på dagsordenen (Halvorsen, 2006). Slike virkemidler kan være kunnskap, ordforråd eller det kan handle om økonomiske ressurser. En kan også snakke om posisjoner som en ressurs. En

person kan i kraft av sin posisjon ha fordeler når noe skal settes på dagsorden. Dette kan for eksempel være politikere eller forskere som har mye kunnskap innenfor sitt felt. Ressursene en tar i bruk kan være avgjørende for å få sine definisjoner satt på dagsordenen (Halvorsen, 2006).

Ved å vise til at det aktuelle fenomenet truer grunnleggende verdier i samfunnet kan en forsøke å overbevise myndighetene om at fenomenet bør få status som et sosialt problem. Eiendomsforholdet gjør seg slik gjeldende dersom en har fått myndighetene til å erkjenne at det aktuelle fenomenet har status som et sosialt problem, og at det medfører en forpliktelse til handling (Halvorsen, 2006). De som har makt til å definere og ansvar for at det gjøres noe med et sosialt problem, har eiendomsretten til det sosiale problemet.

Slik kan en se at sosiale problemer er konstruksjoner. Ved at aktører fremmer synspunkter og forklaringer eksternaliserer de et syn på hvordan virkeligheten er. Den sosialkonstruksjonistiske forståelsen vil være opptatt av hvilke prosesser som går forut for defineringen av noe som et sosialt problem (Halvorsen, 2006). Det er altså ikke selve problemet, men den prosessen som leder frem til forståelsen av noe som et sosialt problem, som er i fokus. Det sosialkonstruksjonistiske perspektiv vil altså være interessert i å avdekke hvilke aktører som får gjennomslag for sine forståelser. Når en har fått gjennomslag for sine forståelser og de er blitt institusjonalisert, er det blitt objektivt. Perspektivet ønsker også å se på hvordan slike spesifikke forståelser av et fenomen kan tjene noens interesser.

Kategorier, sannheter og kunnskaper blir ut fra dette sett på som konstruksjoner og sosialkonstruksjonismen stiller seg kritisk til såkalte etablerte sannheter. På denne måten kan perspektivet, som Hacking (2000) påpeker, løse opp kategorier og åpne for nye måter å se fenomener på. Når kategorier løses opp og det avsløres hvilke konsekvenser kategoriseringer kan føre til, kan det sosialkonstruksjonistiske perspektivet virke frigjørende. Perspektivet kan slik sies å være samfunnskritisk (Hacking, 2000). Sosialkonstruksjonismen fremhever altså at sosiale problemer ikke er uunngåelige, de er konstruert. Det betyr ikke at konstruksjoner ikke kan være virkelige i sine konsekvenser, men perspektivet kan bidra til å bevisstgjøre oss om at det er mulig å løse opp kategorier og skape endring.

Den relasjonelle fattigdomsforståelsen kan sies å være sosial konstruksjonistisk, da den ser på fattigdom som en sosial konstruksjon som eksisterer mellom kategorien "fattig" og kategorien "ikke-fattig". Det er dette som vil være tema for neste del.

3.2 En relasjonell fattigdomsforståelse

Det er ingen enighet om hvordan fattigdom skal defineres og heller ikke hvordan det skal operasjonaliseres (måles) i Norge. Ulike definisjoner og forståelser av fattigdom vil kunne gi svært ulike bilder av fattigdommens omfang (Halvorsen, 2006). Dersom vi ser på fattigdom som et absolutt fenomen er fattige de som mangler grunnleggende og nødvendige goder som mat, klær og drikke. Med utgangspunkt i disse kriteriene har vi så å si ikke fattigdom i Norge (Schiefløe, 2004). Om vi ser på fattigdom som et relativt fenomen handler fattigdom om å komme dårlig ut i forhold til majoriteten (Halvorsen, 2006). Det handler om å mangle det de fleste andre har. I Norge operer vi med en relativ fattigdomsforståelse. Når regjeringen setter fattigdomsgrensen til 50% av disponibel medianinntekt er dette i tråd med den relative fattigdomsforståelsen. Både den absolute og den relative fattigdomsforståelsen er fordelingsorientert, fattigdom handler om fordelingen av materielle goder eller mangelen på materielle goder (Burkeland, 2008).

Det å operasjonalisere fattigdom kan være en forutsetning for et handlingsgrunnlag for ulike aktører så som barnevernet, slik får en et bilde av omfanget og en kan arbeide tiltaksrettet. Men gjenspeiler en slik operasjonalisering virkeligheten? Dersom fattigdomsgrensen settes lavt får en få fattige og vice versa. På denne måten kan en som Halvorsen (2006) sier definere seg bort fra å se på fattigdom som et sosialt problem. De familiene som befinner seg rett over fattigdomsgrensen får ikke tilgang på de samme godene som de som befinner seg like under fattigdomsgrensen. De kan likevel leve under dårlige kår.

Jeg ønsker å trekke frem den relasjonelle forståelsen av fattigdom når jeg skal se på foreldres omsorgsevne og omsorgsbegrepet. Den relasjonelle forståelsen tar ikke utgangspunkt i materielle ressurser, men fokuserer på forholdet mellom de fattige og de ikke-fattige i et samfunn. Det handler altså om forholdet mellom samfunnsklasser (Harsløf og Seim, 2008). Kategorien fattig får ikke mening dersom den ikke stilles opp mot sin motsatt, altså kategorien ikke-fattig (Halvorsen, 2006). I en slik forståelse handler ikke fattigdom bare om de fattige, men like mye om de ikke-fattige. Slik sett vil fattigdom fortsette å eksistere så lenge det har en funksjon for de ikke-fattige (Terum, 1998). Hvordan kan kategorien fattig tjene noens interesser?

De fattige kan befestes normstrukturer i samfunnet ved å bryte med de eksisterende normene. Et eksempel kan være å understreke arbeidets betydning for selvforsørgelse. Ved at de fattige bryter med denne normen blir den synlig og normen om arbeid som en viktig aktivitet blir

bekreftet. Dette kan også skape motivasjon til arbeid ved at en gjennom selvforsørgelse unngår fattigdom. Slik kan kategorien fattig være positiv og hensiktsmessig for samfunnet ved at normer befestes og opprettholdes (Burkeland, 2008). Fattigdommen konstitueres ved at de fattige blir forsørget av det offentlige, men det er ikke behovet til de fattige som er styrende for denne forsørgelsen. Fattighjelp kan benyttes som en sosial kontrollfunksjon. Ved å sette betingelser som må oppfylles før hjelpen blir ytt, forteller det hvilke normer samfunnet forventer at de fattige skal leve opp til (Terum, 1998. Halvorsen, 2006).

Det kan også tenkes at fattige kan skape større fellesskapsfølelse blant de ikke-fattige, ved å være et eksempel på hva som kan skje dersom en ikke slutter opp om samfunnets rådende verdier (Burkeland, 2008). Underlid (2005) påpeker også det faktum at de fattige kan ta arbeid som ingen andre ønsker å utføre, og kan betegnes som en reserve arbeidskraft. På denne måten kan kategorien fattig være funksjonell for sosioøkonomiske klasser og interessegrupper som kan sikre seg profitt ved å ha billig arbeidskraft (Underlid, 2005). Dersom vi ser på Karl Marxs samfunnsforståelse kan en si at fattigdom oppstår i relasjonen mellom kapitaleiere og eiendomsløse. De eiendomsløse har kun sin arbeidskraft som kapital. Når de som kun har sitt eget arbeid å selge, blir tvunget til å konkurrere seg imellom om de ledige jobbene så kan vi snakke om et utbyttingsforhold, der lønnen kan holdes nede (Harsløf og Seim, 2008). En kan snakke om en utbyttingsrelasjon da kapitaleierne tjener mer på arbeiderne enn hva de må betale dem ut i lønn. Befolkningen tjener altså på at noen er fattig. Fattigdom dekker også noens behov for å utøve omsorg for de mindre privilegerte, og er med på å skape arbeidsplasser for ulike profesjoner som arbeider for å bedre de fattiges situasjon (Underlid, 2005). Ved å ha kategorien fattig å sammenlikne seg med kan andre kjenne seg mer vellykket.

Den relasjonelle fattigdomsforståelsen er altså slik jeg tolker den opptatt av relasjonen mellom de fattige og de ikke-fattige. De fattige kan sies å være en marginalisert gruppe som får en funksjon for samfunnet. Marginalisering blir gjerne sett som motsatsen til integrasjon. Marginalisering tyder på at båndet mellom individ og samfunnet er svekket, noe som kan føre til redusert deltakelse og en følelse av manglende tilhørighet (Brochmann i Frønes og Kjølrsrød, 2003). Marginalisering er knyttet til deltakelse, eller rettere sagt redusert deltakelse. En er ikke fullverdig integrert, men heller ikke satt utenfor samfunnet (Johannesen, 1995). Marginalisering er derfor etter min mening et viktig begrep når fattigdom er tema.

4. Fattigdom og omsorg

Den forståelsen regjeringen gir av årsaksforklaringer og løsninger på fattigdom er av betydning for hvilke forståelse hjelpeapparatet møter de fattige med. Jeg vil derfor starte analysen av problemstillingen med å si noe om fattigdom i norsk kontekst, og redegjøre for hvordan den norske regjeringens forståelse av fattigdom kan dekke over andre sosiale problemer. Dette vil jeg gjøre ved å benytte meg av det sosialkonstruksjonistiske perspektivet. Dette perspektivet vil jeg også anvende når jeg senere skal se på omsorgsbegrepet.

4.1 Fattigdom i Norge: Gammelt nytt?

Et av velferdsstatens kanskje viktigste mål er å utrydde fattigdom (Fløtten, 1999). Fattigdom er muligens det eldste problemet vi kjenner til og har stått på dagsordenen i 150 år (Halvorsen, 2006). Likevel var fattigdomsproblematikken nærmest usynlig i Norge som politisk tema i vel 30 år. Det var i 1979 at daværende statsminister Oddvar Nordli konstaterte at den norske velferdsstaten hadde lyktes i kampen mot fattigdom. Det var da heller ikke noe grunn til videre problematisering av fattigdom som et aktuelt tema (Harsløf og Seim, 2008). Når fattigdom ikke blir sett på som et aktuelt tema får en etter min mening heller ikke diskusjoner eller bevisstgjøring rundt problemet. Dersom fattigdom ikke anses som et problem blir det ikke satt i verk forebyggende tiltak. Konsekvensen kan være at barn og familier vokser opp under dårlige levekår uten store muligheter til å komme ut av en vanskelig situasjon. Dette kan særlig få konsekvenser for barn som har liten eller ingen mulighet til å påvirke sin egen situasjon.

Burkeland (2008) argumenterer for at det er mulig at en unnløst å problematisere fattigdom da det kunne utfordre velferdsstaten. Velferdsstatens suksess hang nært sammen med hvilken grad av sosial integrasjon som var mulig å oppnå. Sosial integrasjon handler om hvordan mennesker gjennom sosialisering blir til deler av en sammenhengende helhet (Brochmann i Frønes og Kjølørød, 2003). Det handler om lojalitet og tilhørighet. Slik kan en si at fattigdom og avviklingen av fattigdom er noe som angår fellesskapet. Å si at fattigdommen var bekjempet kan tolkes som et uttrykk for at velferdsstaten mente at målet om sosial integrasjon var nådd (Burkeland, 2008).

Vi måtte vente helt til 2002 før fattigdom for alvor kom på den politiske dagsordenen igjen, da gjennom regjeringens tiltaksplan mot fattigdom (st. meld nr 6, 2002-2003). Etter

stortingsvalget i 2005 lanserte regjeringen Stoltenberg en handlingsplan mot fattigdom (Harsløf og Seim, 2008). En kan si at de årsaksforklaringene og tiltakene regjeringen gir på fattigdom er en form for eksternalisering av hvordan sosiale problem skal angripes.

Regjeringen forsøker å fremsette et bilde av hvordan virkeligheten er, og får dette satt på den politiske dagsorden. Eksternalisering av hvordan fattigdom skal forklares er det første leddet i det Berger og Luckmann (1992) omtaler som den dialektiske prosessen. Dersom regjeringen får gjennomslag for sine årsaksforståelser og de fremstår som virkelige i kraft av seg selv, har det skjedd en objektivisering.

Bekjempelsen av fattigdom er sterkt knyttet til arbeid, noe som er synlig i regjeringens fattigdomspolitik. Av politikerne blir fattigdom fremstilt som en konsekvens av manglende integrasjon på arbeidsmarkedet. Stortingsmeldingene tyder på at veien ut av fattigdom er å få flest mulig i stand til å forsørge seg selv gjennom arbeid (Burkeland, 2008). Årsaken til fattigdom blir slik også løsningen på fattigdomsproblemet. Selv om det langt på vei finnes en anerkjennelse av fattigdom som et komplekst og individuelt fenomen, er likevel arbeid regjeringens hovedstrategi i bekjempelsen av fattigdom (Burkeland, 2008). Tiltaket mot fattigdom blir således likt for alle til tross for komplekse og individuelle årsaker. Det kan tenkes at dette kan medføre uheldige konsekvenser for noen. Hva skjer med dem som av ulike årsaker ikke mestrer arbeidslivet? Dersom den eneste løsningen på fattigdom er arbeid kan det slik jeg ser det føre til økt skamfølelse dersom en ikke mestrer arbeidslivet.

Det synet regjeringen har av fattigdommens årsaker og løsninger får betydning for hvilken forståelse hjelpeapparatet møter fattige med, og hvilke tiltak som blir satt i verk. Dersom årsaken og løsningen på fattigdom er knyttet til arbeid kan det som Burkeland (2008) påpeker være at andre sosiale problemer så som rus, mangelfull utdanning, psykisk og fysisk sykdom tilsløres som mulige årsaker. Dersom fattigdom kun ses som et resultat av mangel på arbeid kan det etter min mening føre til en bagatellisering av barns oppvekstforhold. Denne fattigdomsforståelsen kan overskygge andre behov hos individer i møte med det offentlige hjelpeapparatet. Dersom en fattig familie i møte med barnevernet vurderes å ikke utøve tilstrekkelig omsorg for sine barn, kan fattigdom bli forklart som årsaken. Det kan imidlertid være at årsaken til fattigdom og således sviktende omsorg er et resultat av rus, psykiatri eller sykdom. Ved å møte fattige familier med en forventning om å skaffe seg arbeid er det fare for at hjelpen blir utilstrekkelig. Årsakene til fattigdom er altså mange og komplekse, hvordan kan en da forsvare at løsningen på fattigdom er lik for alle? Det blir tydelig at arbeid blir sett

på som en normativ aktivitet som er nært knyttet til forståelsen av fattigdom. Regjeringen har uttalt at alle har et indre ønske og behov for arbeid og selvforsørgelse. I tråd med dette vil regjeringen arbeide for et inkluderende arbeidsliv og gi alle en ny mulighet (Burkeland, 2008). Slik kan en si at arbeid fremstår som en normativ aktivitet. Regjeringen har definisjonsmakt og dermed store muligheter til å få gjennomslag for sine årsaksforståelser og løsningsforslag. Berger og Luckmann (1992) sier at internalisering skjer dersom en tilegner seg de normer og verdier som eksisterer i samfunnet, og gjør dem til sine egne. Dersom hjelpeapparatet i møte med fattige ser på arbeid som veien ut av fattigdom, kan en si at regjeringens løsningsforslag er blitt internalisert.

Jeg har nå gjort rede for den offisielle fattigdomsforståelsen og vist hvordan den kan dekke over andre sosiale problem, og hvordan den er av betydning for hjelpeapparatets forståelse av fattigdom. I neste del av analysen vil jeg vise hva som legges i begrepet omsorgsevne, og hvordan fattigdom av barnevernet kan vurderes å få konsekvenser for omsorgsutøvelsen.

4.2 Hva er god omsorg?

I denne delen av analysen skal jeg diskutere om fattigdom av barnevernet kan vurderes å redusere omsorgsevne hos foreldre. I den sammenheng er det sentralt å forsøke å gi et svar på hva god omsorgsevne er, og hvilke forutsetninger som kreves for å kunne yte god omsorg. I litteraturen er det få som skriver hva god omsorgsevne er, mens det er langt flere som beskriver hva som kjennetegner en dårlig omsorgssituasjon.

Jeg vil nå se nærmere på de syv foreldrefunksjonene Kari Killen har formulert som forutsetning for en god omsorgssituasjon for barn. Jeg vil også trekke frem Per Nygren sine teoretiske bidrag som har angitt barns generelle omsorgsbehov. Jeg vil videre diskutere om Killens konstruksjoner av omsorgsbegrepet kan få betydning for hvordan fattigdom blir vurdert å ha påvirkning på omsorgsutøvelsen.

4.3 Foreldres evne til å utøve god omsorg: Universelt eller kulturelt?

Killen (2004) peker på at det er kognitive og følelsesmessige funksjoner som står sentralt når en snakker om foreldres omsorgsevne, og hvordan en kan vurdere denne omsorgsevnen.

Gjennom å konstruere syv foreldrefunksjoner setter Killen en standard for hva en god omsorgssituasjon innebærer. Berger og Luckmann viser til at eksternaliseringsprosessen innebærer å fremsette synspunkter og forklaringer på hvordan virkeligheten er. Killens konstruerte foreldrefunksjoner kan slik sies å være en form for eksternalisering.

Den første funksjonen Killen (2004) omtaler er foreldres evne til å oppfatte barnet realistisk, med tanke på de behov og egenskaper barnet har. Dernest redegjøres det for at foreldre må ha realistiske forventninger til hvilke behov de kan få dekket av sine barn. For det tredje må foreldres forventninger til barns mestring stå i forhold til alder, evne og utviklingsnivå. Den fjerde foreldrefunksjonen Killen har konstruert krever at foreldre kan engasjere seg positivt i samspill med barnet. Foreldre må evne å engasjere seg i barns lek, læring og deres fysiske og kognitive utvikling. Den femte foreldrefunksjonen blir av flere regnet som den viktigste, og den omhandler foreldres evne til empati med sine barn. Foreldrene må kunne sette ord på barnas behov og følelser, og respondere på barnas utspill. Denne evnen er avgjørende for at foreldres frustrasjoner og stress ikke tas ut på barna. Foreldre kan ha lav eller høy grad av empati. Nest siste funksjon er foreldres evne til å dekke barns mest grunnleggende behov fremfor egne. For at barn skal kunne utvikle seg fysisk, psykisk, intellektuelt og sosialt, mener Killen at foreldre må dekke barnas behov på en måte som samsvarer med barnets alder og utviklingsnivå. Den siste foreldrefunksjonen Killen (2004) redegjør for er foreldrenes evne til å håndtere egen smerte og aggresjon uten å av reagere på barna. Måten omsorg forstås på vil være avgjørende for hvordan man vurderer hvilken betydning faktorer som fattigdom kan ha.

Killen (2004) hevder at de foreldrefunksjonene hun har konstruert er universelle, altså uavhengig av hvilken kulturell kontekst det er snakk om. Disse har også fått status som objektive virkeligheter. Berger og Luckmann (1992) sier noe er blitt objektivisert dersom det fremstår som virkelig i kraft av seg, og blir sett på som allmenngyldig. Killen er etter min mening ganske deterministisk når hun hevder at foreldrefunksjonene er universelle. Jeg mener at det kan eksistere kulturelle forskjeller og vil benytte meg av Marianne Skyttes bidrag for å vise dette. Jeg vil her ta for meg to av foreldrefunksjonene Killen har konstruert.

Når det gjelder foreldres evne til å engasjere seg positivt i samspill med barn må det tas høyde for at det kan finnes forskjeller i kjønnsrollemønster innenfor et vestlig og ikke-vestlig

livssyn. Innenfor en ikke-vestlig kontekst vil ikke nødvendigvis far i familien delta direkte i oppdragelsen av barna, da familiemønsteret bygger på hierarki. Kommunikasjonen mellom far og barn kan virke minimal og premissene for samspillet settes i stor grad av far. For en barnevernspedagog i Norge kan det være vanskelig å verdsette dette som positivt engasjement i barns utvikling (Skytte, 2005). Også foreldres evne til empati kan trekkes frem, da en far innen ikke-vestlig kultur ikke nødvendigvis blir verdsatt etter sin evne til empati med familien. Det at far fremstår som tydelig og autoritær med tanke på hvilke forventninger andre familiemedlemmer skal leve opp til, kan være en mer verdsatt kvalitet. Det kan altså være andre egenskaper som blir satt høyere enn en fars evne til empati (Skytte, 2005).

Dette signaliserer at Killens foreldrefunksjoner ikke er universelle, og det kan være en fare for etnosentriske holdninger dersom barnevernet ikke forholder seg kritisk til foreldrefunksjonene. Hacking (2000) hevder at en ved å løse opp kategorier kan avsløre hvilke uheldige konsekvenser de kan medføre. Dersom kategorier løses opp kan det ifølge Hacking være frigjørende. Skyttes (2005) tenkning er etter min mening i tråd med sosialkonstruksjonistisk tenkning, der hun viser hvordan Killens kategorier kan få uheldige konsekvenser. Med Skyttes kritiske blikk kan disse etablerte kategoriene løses opp og bidra til ny innsikt.

Jeg vil i denne sammenheng trekke frem Nygren som etter min mening har et mer nyansert syn på det kulturelle aspektet, da han påpeker at omsorg må ses i forhold til den aktuelle kulturen og det samfunnet familien inngår i. Nygren (1995) sier at foreldres omsorgskompetanse utvikles mer eller mindre i tråd med de kravene som eksisterer i den aktuelle kulturen de lever i.

Nygren bruker ordet barneomsorg og deler barns omsorgsbehov opp i tre deler: behovsomsorg, utviklingsomsorg og oppdragelsesomsorg. Målsettingen ved behovsomsorg er å bidra til at barnets behov blir tilfredsstilt på de tidspunkt det er hensiktsmessig for barnet (Nygren, 1995). Slik jeg tolker det er det av betydning hvilken alder og hvilket utviklingsnivå barnet befinner seg på. De voksne må ha evne til å identifisere barnets behov på de ulike alders- og utviklingstrinnene, og i de gitte sosiale og kulturelle sammenhengene for å møte barnets behov. Dette betyr at en må se barns behov i forhold til den kulturelle og samfunnsmessige konteksten de er en del av.

Målet med utviklingsomsorg er å bidra til at barn utvikler seg hensiktsmessig på det sosiale, psykososiale, motoriske, fysiske og kognitive plan. Det er altså fem områder som her blir fremtredende. Omsorgspersonen skal bidra til at barn utvikler seg på disse områdene slik at barnet har forutsetninger for å kunne realisere et meningsfylt liv for seg selv (Nygren, 1995). De voksne må slik ha kunnskaper om barns utvikling innen de fem utviklingsområdene, samt kunnskaper om den sosiale og kulturelle konteksten barnet vokser opp i (Skytte, 2005).

Oppdragelsesomsorg kan sies å være foreldrenes bidrag til barnas sosiale integrering i det aktuelle samfunnet de lever i. Det handler om at barn skal bli i stand til selv å tilfredsstillende sosialt aksepterte behov i sosialt aksepterte former (Nygren, 1995). Barnet skal altså bli i stand til å realisere et meningsfylt liv i det aktuelle samfunnet og kulturen barnet inngår i. Skytte (2005) formulerer dette poenget ved å påpeke at de voksne bør ha kunnskaper om den kompetansen barnet må utvikle, for å kunne leve et sosialt akseptert liv i det samfunnet de vokser opp i. Foreldre må formidle de aktuelle samfunnsverdiene til barn samtidig som de setter grenser, slik at barna kan forholde seg til normene i samfunnet på en akseptert måte.

Også Nygren eksternaliserer et syn på hva som ligger i omsorgsbegrepet og hva som her er viktig. Dette kan vise til det Berger og Luckmann (1992) omtaler som den dialektiske prosessen. Ny kunnskap utfordrer gammel kunnskap, og hva som regnes som god omsorg endres i takt med at nye definisjoner vinner frem. Det tilføres kontinuerlig nye kunnskaper og fremstillinger av hva omsorgsevnen forutsetter, omsorgsbegrepet kan altså sies å være dynamisk. Både Nygren og Killen har konstruert disse kategoriene med den hensikt at barnevernet kan benytte dem som vurderingsgrunnlag for foreldres omsorgsevne. Killen (2004) påpeker at foreldrefunksjonene kan være gode selv om foreldre befinner seg i en vanskelig livssituasjon, men at det også kan tenkes at ulike faktorer kan påvirke og til dels redusere disse funksjonene hos foreldre. Jeg vil her se i hvilken grad familiens økonomi av barnevernet kan vurderes å få betydning for deres omsorgsevne, med utgangspunkt i Killens forståelse av omsorgsbegrepet. Dette fordi Killen har blitt sett som en sentral aktør i barnevernfaglig sammenheng.

4.4 Kan fattigdom forringe omsorgsevnen?

Jeg vil her se på hvilke realiteter som eksisterer i fattige familier, og hvordan barnevernets syn på slike realiteter vurderes å ha betydning for omsorgsutøvelsen. Killens konstruksjoner av hva som menes med omsorgsevne har hatt stort gjennomslag i barnevernet, og jeg vil se hvordan dette kan påvirker barnevernets syn på hvilken innvirkning fattigdom kan tenkes å få for omsorgsevnen. Ligger det implisitt i det offisielle synet på omsorgsevne at fattigdom kan skade eller redusere denne evnen? Jeg vil her ta utgangspunkt i foreldres evne til å engasjere seg positivt i barns samspill, foreldres evne til å dekke barns mest grunnleggende behov og foreldres evne til empati.

Det har tidligere blitt foretatt undersøkelser for å se om det er noe sammenheng mellom økonomiske faktorer og fysiske overgrep mot barn. Killen (2004) trekker frem Gil og Pelton som mener at fattigdom alene er årsaken til fysiske overgrep, da det finnes en overrepresentasjon av fysiske overgrep mot barn i fattige familier. De hevder at fattigdom utsetter familier for økt stress og reduserer de mestringsmekanismer familien har. Ifølge Hacking (2000) kan slike konstruerte kategoriseringer føre til uheldige konsekvenser. Gil og Peltons fremstilling vil etter min mening kunne føre til stigmatisering av fattige familier, og en bør være forsiktig med å trekke slike konklusjoner. Som jeg tidligere nevnte kan årsakene til fattigdom være komplekse og individuelle. Det kan altså være andre elementer enn selve fattigdommen som fører til volden, så som rus, psykiatri eller sykdom, som også kan være opphavet til selve fattigdommen.

Jeg tolker det slik at Killen mener at ytre faktorer slik som fattigdom, kan få betydning for foreldres evne til å utøve omsorg. Jeg vil her trekke frem Killens konstruksjon av foreldrenes evne til å engasjere seg i positive samspill med barna. Dersom familien opplever å være i en situasjon preget av fattigdom og vedvarende dårlig økonomi kan det medføre mindre overskudd til barna (Nygren, 1995). Foreldre må kanskje arbeide mer eller ta flere jobber for å klare seg økonomisk. Dersom vi anvender den relasjonelle fattigdomsforståelsen på dette resonnementet kan det tenkes at disse familiene havner i den gruppen som betegnes som en reservearbeidskraft. Det å konstant bekymre seg for økonomi og oppleve usikkerhet for hvorvidt man evner å betale månedens regninger kan være en påkjenning. Killen (2004) sier at foreldre også må engasjere seg i barns lek, læring og følelser og gi barna respons på deres utspill for å sikre positive samspill. Dersom barnevernet i sin vurdering godtar Killens konstruksjon, kan dette medføre at fattigdom blir vurdert som en faktor som kan redusere

foreldres forutsetninger for å engasjere seg i positive samspill med barn. Fauske og Øia (2006) påpeker for eksempel det faktum at fattige familier har mindre mulighet til å skaffe seg de goder og tjenester som sikrer familiens generelle velferd.

Killens fremstilling av foreldres evne til å dekke barns mest grunnleggende behov fremfor egne, er den neste funksjonen jeg vil se på. Backe-Hansen (2002) påpeker at fattigdom er en belastning for familien som kan føre til mindre lydhørhet ovenfor barns behov. Killen (2004) sier at barns behov må ses i sammenheng med barnets alder og utvikling. Her trekker Killen frem et eksempel om at eldre barn kan ha behov for å sosialiseres med jevnaldrende. I dag er organiserte aktiviteter en viktig arena for slik sosialisering. Foreldre som er fattige har kanskje ikke samme mulighet til å la barna delta på slike aktiviteter eller tid til å følge dem opp.

Dersom foreldre må arbeide mye og blir mye borte kan det føre til at barnas behov usynliggjøres for foreldrene. Fattigdom medfører mindre økonomiske ressurser som kan brukes direkte på barn. Og det kan tenkes at det gjør noe med en dersom en allerede som barn opplever å ikke kunne delta på arenaer som andre barn tar for gitt (Fauske og Øia, 2006). Det kan også tenkes at foreldre kan stimulere barns behov for sosialisering utenfor organiserte aktiviteter. Dersom barnevernet ikke har et nyansert blikk på det sosialt konstruerte omsorgsbegrepet som Killen har utformet kan en komme til å konkludere med at fattigdom hindrer foreldre i å møte barnas behov, både på det materielle og sosiale plan.

Killen (2004) sier at foreldres evne til empati med sine barn er avgjørende, og det blir fremhevet som kanskje den viktigste foreldrefunksjonen. Jeg tolker at Killens forståelse vil indikere at de foreldre som har høy grad av empati vil håndtere fattigdom bedre enn foreldre med lav grad av empati. Killen fremstiller evne til empati som foreldres evne til å håndtere stress og aggresjon uten å la dette gå ut over barna. Evne til empati kan sies å være en sosial konstruksjon, der begrepet gjennom sosiale prosesser er blitt tillagt mening, som det etableres et forhold til. Hvor lett er det å måle noens evne til empati? Killen (2004) sier at en gjennom samtaler og observasjoner vil kunne se hvor stor grad av empati foreldre har ovenfor sine barn. Det kan da også tenkes at barnevernspedagoger vil ha ulike oppfatninger av hvordan foreldre bør vise empati, avhengig av hvorvidt barnevernspedagogen internaliserer Killens begrepsfestning (Berger og Luckmann, 1992). Å si at foreldre med lav grad av empati vil håndtere fattigdom dårlig vil som Hacking (2000) sier kunne føre til stigmatisering av de foreldre som vurderes å ha lav grad av empati. Ved å være kritisk til slike etablerte sannheter kan en altså løse opp kategorier som medfører stigmatisering.

Det er også viktig å påpeke at mange foreldre gjør det de kan for å skjerme sine barn, og kan prioritere å bruke penger på barnas behov (Halvorsen, 2006). En velfungerende familie kan også være en beskyttelsesfaktor når det er snakk om fattigdom, mens belastninger som rus eller familieoppløsning kan forsterke virkningen av fattigdom (Backe-Hansen, 2002). Forholdet mellom fattigdom og andre problemer er komplekse og det kan tenkes at faktorer som rus er opphavet til foreldres sviktende omsorg så vel som fattigdom. Barn kan bli preget av at foreldre har lite penger, men det er ikke nødvendigvis synonymt med at omsorgen svikter. Dersom hjelpeapparatet tar Killens konstruksjoner for gitt og ikke er kritisk i sin anvendelse av dem, kan det få betydning for barnevernets vurderinger av foreldres omsorgsevne, og hvilke konsekvenser fattigdom får. Det handler altså om å plukke fra hverandre etablerte konstruksjoner og kategorier, og slik få frem nye virkelighetsforståelser. Som Hacking (2000) påpeker kan det å løse opp kategorier åpne for nye måter å forstå virkeligheten på, og det kan muligens også virke frigjørende.

Det kan oppleves som Killens foreldrefunksjoner er kriterier en kan benytte for å avdekke en eventuell omsorgssviktssituasjon. Det er ikke lagt vekt på hvordan en kan støtte, veilede eller bedre foreldres evner, det blir mer fokus på hvilke mangler en skal se etter. Hærem og Aadenesen (2004) sier at det i barnevernssaker kan se ut til at det er sider ved foreldrene som blir gjenstand for drøfting. Dersom det er mangler ved foreldrenes evner som dominerer kan det føre til en stigmatiserende holdning av foreldre som er i kontakt med barnevernet. Om fattigdom blir sett på som en mangel kan det føre til at andre egenskaper ved foreldrene blir oversett. Dersom en har en slik tilnærming i vurderingen av foreldres omsorgsevne er det fare for at andre sider ved fattigdom og omsorg blir oversett. Ved å se på omsorgsbegrepet i lys av den relasjonelle fattigdomsforståelsen kan dette synliggjøres.

4.5 Undertrykkende mekanismer i barnevernet

I dette kapitlet vil jeg analysere hvilke faktorer ved omsorgsbegrepet som kan bli oversett dersom en tar kategorier og etablerte sannheter for gitt. Dette vil jeg gjøre ved å se på omsorgsbegrepet i lys av den relasjonelle fattigdomsforståelsen. Jeg vil her trekke frem hvordan barnevernets rolle og deres makt er av betydning for hvordan omsorg blir definert.

Synet på barn og deres oppvekstbetingelser har endret seg over tid. Hva som til enhver tid regnes for å være en akseptabel oppvekstsituasjon er ikke statisk. Før kunne barn bo sammen

med alkoholiserte foreldre uten at dette nødvendigvis medførte bekymring for barnas utvikling (Øia og Fauske, 2006). I dag ville dette blitt regnet som en uakseptabel situasjon for barn. Omsorgsbegrepet og kunnskaper om barns oppvekstvilkår har endret seg. At det har skjedd en økning i tallet på omsorgssviktssaker kan henge sammen med dette. I dag har vi økt kunnskap om barn og hvilken betydning omgivelsene har for barns utvikling. Vi har altså internalisert denne nye virkelighetsforståelsen, dette gjelder også hjelpeapparatet. Gjennom samfunnsprosesser har våre verdier og normer rundt omsorgssituasjonen til barn endret seg. En kan slik si at omsorgsbegrepet, som fattigdom er en sosial konstruksjon, der innholdet og forståelsen av begrepet er i stadig endring. Nye kunnskaper kommer til og vår virkelighetsoppfatning endrer seg, det er dette Berger og Luckmann (1992) betegner som den dialektiske prosess.

Killen er som jeg har argumentert for en aktør med definisjonsmakt, i henhold til omsorgsbegrepet. De som får satt sine definisjoner på dagsorden er med på å legge premissene for de verdier som er gjeldende i samfunnet (Halvorsen, 2006). Killen har ressurser til å få satt sine definisjoner på dagsorden. Dersom barnevernet benytter Killens foreldrefunksjoner som vurderingsgrunnlag i sitt arbeid og aksepterer dem som sanne kan en si at de er blitt objektivisert og internalisert.

Den relasjonelle fattigdomsforståelsen ser på forholdet mellom kategorier, slik som fattige og ikke- fattige. En slik teoretisk forståelse kan også anvendes på forholdet mellom kategorien god og ikke- god omsorg. En kan ikke si noe om hva kategorien god omsorg innebærer dersom det ikke står i forhold til noe (Halvorsen, 2006). Innholdet i omsorgsbegrepet kan altså sies å handle om forholdet mellom god og ikke-god omsorg, som kan ha undertrykkende konsekvenser. Jeg har hentet inspirasjon fra den relasjonelle fattigdomsforståelsen når jeg sier det er mulig å snakke om en relasjonell omsorgsforståelse.

Når man anvender den relasjonelle fattigdomsforståelsen antyder en at fattige, ved å bryte med normer i samfunnet, synliggjør hvilke verdier som eksisterer i samfunnet (Burkeland, 2008). Slik kan en også si at foreldre som utsetter sine barn for omsorgssvikt bryter med samfunnets normer med hensyn til barns oppvekstsituasjon. Slik blir også verdiene og normene for barns omsorgssituasjon tydeliggjort og bekreftet. Dersom foreldre ikke utøver omsorg for sine barn på en tilfredsstillende måte kan foreldre miste omsorgen for sine barn. Dersom det er grunn til bekymring rundt barns omsorgssituasjon, kan barnevernet kobles inn

og undersøke hvorvidt det foreligger forhold som kan gi grunnlag for tiltak (Barnevernslovens § 4-3). Barnevernet kan slik sett sies å ha en kontrollfunksjon som viser hvilke krav som stilles til foreldre, og hvilke konsekvenser det kan få dersom de ikke møter disse kravene. Slik blir det tydelig hvilke normer samfunnet forventer at foreldre skal etterleve. De foreldre som utøver god nok omsorg for sine barn kan altså sies å ha internalisert de rådende verdiene som eksisterer i samfunnet når det gjelder barneomsorg.

Underlid (2005) påpeker at fattigdom kan dekke noens behov for å utøve omsorg. Her kan en trekke frem profesjonen barnevern som en slik institusjonalisering av omsorgssvikt som problemområde. På bakgrunn av en treårig høyskoleutdanning skal barnevernspedagoger tilegne seg de nødvendige kunnskapene som kreves for å gjøre vurderinger om barns oppvekstssituasjon, og foreldres omsorgsevne. Bruken av skjønn er et sentralt prinsipp i alle faser ved barnevernets vurderinger, også når det gjelder hvilken informasjon som skal hentes inn, og hvordan denne informasjonen skal tolkes (Hærem og Aadenesen, 2004).

Barnevernspedagogen kan velge å benytte seg av en sakkyndig vurdering for å få informasjon og kunnskaper som er aktuelt for arbeidet. En sakkyndig kan være psykolog, lege eller psykiater, og kan foreta utredning av mor/far eller barn. Det er altså på barnevernspedagogens premisser en sakkyndig vurdering blir foretatt, og det er barnevernspedagogen som avgjør i hvilke saker de ønsker å koble inn sakkyndig. En sakkyndig kan komme med forslag som baserer seg på de observasjoner han har gjort, men det er barnevernspedagogen som har beslutningsmyndighet. Dersom en ser på forholdet mellom en barnevernspedagog og en psykolog eller psykiater, er det forskjell på utdanningens varighet og omfang. Til tross for store forskjeller i utdanning og utdanningens varighet er det altså barnevernspedagogen som i denne sammenheng har beslutningsmyndighet. En kan stille spørsmålstegn ved at en barnevernspedagog med treårig utdanning har beslutningsmyndighet fremfor en psykolog eller psykiater med lengre utdanning, som er blitt bedt om å utføre en vurdering på bakgrunn av sin ekspertise. Dette tyder på at barnevernspedagogen tillegges stor makt i sitt arbeid.

Barnevernspedagogers makt hviler på et solid økonomisk, juridisk, kulturelt og ideologisk fundament. Barnevernet kan med hjemmel i lov gripe inn i en families privatliv, som for eksempel å fjerne et barn fra familien dersom foreldrenes omsorg svikter. Barnevernet sitter slik med stor definisjonsmakt når det gjelder hva som regnes som akseptabel livsførsel, og hva som må gjøres dersom foreldre bryter med det (Skau, 2003). Maktforholdet mellom klienter og hjelpeapparatet er ikke et likeverdig forhold. Dersom foreldre ikke handler i tråd

med barnevernets forventninger kan foreldre bli fratatt omsorgen for sine barn. Det kan da tenkes at foreldre aksepterer barnevernets definisjoner av hvilke problemer som eksisterer i familien, på bakgrunn av den makten barnevernspedagogen besitter. Slik kan en se at barnevernet har stor makt med tanke på hva som regnes som en god omsorgssituasjon for barn og hvilke evner dette forutsetter hos foreldrene. Barnevernets legitimitet er basert på den faglige ekspertisen de forvalter og har tilegnet seg gjennom utdanning og erfaringer, samt lovverket (Djupvik og Eikås, 2007). Likevel kan det bli store forskjeller i hva den enkelte barnevernspedagog vil se på som problematisk, og hvordan informasjon blir vurdert og vektlagt. Barnevernspedagogens arbeid vil kunne påvirkes av egne verdier, normer, erfaringer og teoretisk forståelse (Hærem og Aadenesen, 2004). Slik kan en si at barnevernet ikke er en verdinøytral institusjon. Barnevernet har stor makt i henhold til hva som legges i begrepet omsorg, og hva som må gjøres dersom foreldres omsorg svikter. Den kunnskap og forståelse barnevernet har om fattigdom og hvilke innvirkninger fattigdom vurderes å ha for utøvelsen av omsorg, er derfor av betydning. Å se på barnevernets rolle har derfor en sentral plass da barnevernet kan sies å ha stor definisjonsmakt og eiendomsrett til å vurdere barns omsorgssituasjon.

5.0 Avslutning

Utgangspunktet for oppgaven har vært å analysere forholdet mellom fattigdom og omsorgsevne, og se hvordan kulturelt konstruerte forståelser av omsorgsevnen kan ha betydning for at fattigdom kan vurderes å redusere evnen til omsorg. Jeg har gjort en litteraturstudie for å finne frem til relevant empiri som kan belyse min problemstilling.

Sosialkonstruksjonismen ser på sosiale problemer, slik som fattigdom, som sosialt konstruert. Hva som får status som sosialt problem avhenger av hvem som har definisjonsmakt til å definere fenomener som problematiske. Gjennom en sosialkonstruksjonistisk tilnærming kan en også avsløre hvordan kategorisering av fenomener kan tjene noens interesser. Det sosialkonstruksjonistiske perspektivet kan bidra til å løse opp etablerte kategorier eller sannheter, og slik bidra til ny innsikt. Den relasjonelle fattigdomsforståelsen ser på forholdet mellom kategorien fattig og ikke-fattig, og viser hvordan kategorien fattig kan være hensiktsmessig for samfunnet. Disse teoretiske perspektivene har utgjort rammeverket for min oppgave. I første del av analysen har jeg vist at fattigdom i Norge er nært knyttet til arbeid.

Av regjeringen blir fattigdom forklart som en konsekvens av manglende tilhørighet til arbeidsmarkedet. Regjeringen fremsetter et syn på hvordan fattigdom skal forstås og løses. Regjeringen har definisjonsmakt og har mulighet til å få gjennomslag for sine årsaksforståelser og løsninger. Dette kan få betydning for hvilken forståelse og hvilke tiltak hjelpeapparatet møter fattige med. Jeg har også vist at regjeringens årsaksforklaring kan dekke over andre sosiale problemer slik som rus, psykiatri og mangelfull utdanning, noe som kan føre til bagatellisering av barns oppvekstforhold.

Deretter har jeg forsøkt å svare på hva som legges i begrepet god omsorg, hvor jeg har trukket frem Killen og Nygren sine bidrag på feltet. De eksternaliserer begge et syn på hva som ligger i begrepet, og har konstruert funksjoner som barnevernet kan benytte som vurderingsgrunnlag når det gjelder foreldres evne til å utøve omsorg. Derfor fremstår verdigrunnlaget som en del av en objektiv virkelighet. Killen blir etter min mening deterministisk når hun hevder at foreldrefunksjonene er universelle. Ved å benytte meg av Skytte har jeg vist at det kan finnes kulturelle forskjeller i hva som regnes som viktig i utøvelsen av omsorg. Dette er i tråd med det sosialkonstruksjonistiske perspektivet, da en løser opp etablerte kategorier og avslører hvilke konsekvenser de kan føre til. Killen er en aktør med definisjonsmakt og har fått stort gjennomslag i barnevernfaglig sammenheng. Jeg har forsøkt å vise hvordan Killens konstruksjoner kan få betydning for hjelpeapparatets vurdering av fattigdom. Dersom en ikke anvender foreldrefunksjonene på en kritisk måte kan det være fare for at andre sider ved forholdet mellom fattigdom og omsorg blir oversett.

Ved å se på omsorgsbegrepet i lys av den relasjonelle fattigdomsforståelsen, og overføre det relasjonelle perspektivet til en forståelse av omsorg, kan en se at det er et forhold mellom kategorien god og ikke-god omsorg. De foreldre som ikke utøver god nok omsorg for sine barn kan vise hvilke normer og verdier for ”korrekt” omsorg som eksisterer i samfunnet. Ved å bryte med disse normene befestes normstrukturen i samfunnet. De foreldre som utøver tilstrekkelig omsorg for sine barn kan sies å ha internalisert de verdier og normer som er gjeldende for barneomsorg i samfunnet. Fokus på barns oppvekstssituasjon skaper også arbeidsplasser og dekker noens behov for å utøve omsorg. Barnevernet kan slik ses på som en kontrollfunksjon, som sier noe om hvilke krav det er forventet at foreldre skal leve opp til, og hvilke konsekvenser det kan få dersom foreldre ikke møter disse kravene. Barnevernet har stor makt til å definere hva som regnes som god omsorg, og hva som må gjøres dersom omsorgen svikter.

Litteraturliste

- Backe-Hansen, E. (2002): *Barnefattigdom: En diskusjon av tilstandsbilder, konsekvenser og tiltak*. NOVA, Skriftserie 1/02.
- Berger, P.M og T, Luckmann. (1992): *Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling*. Viborg, Nørhaven A/S.
- Burkeland, S. (2008): *Fattigdommens hensiktsmessighet*. Sosiologisk Årbok, 2(3-4):44-62.
- Dalland, O. (2004): *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Djupevik, A.R og M. Eikås (2007): *Organisert velferd. Organisasjonskunnskaper for sosionom-, Barnevern- og vernepleierstudiet*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- Fløtten, T. (1999): *Sosial ulikhet. Fattigdom i Norge*. Forskningsstiftelsen Fafo.
- Frønes, I og L, Kjølrsrød. (2003): *Det norske samfunn*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Grønmo, S. (2004): *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Hacking, I. (2000): *The social construction of what*. Cambridge, Harvard University Press.
- Halvorsen, K. (2004): *Forskningsmetode for helse og sosialfag- en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.
- Halvorsen, K. (2004): *Når det ikke er bruk for deg - arbeidsløshet og levekår*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Halvorsen, K. (2006): *Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Harsløf, I og S, Seim. (2008): *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunn*. Oslo, Universitetsforlaget AS.
- Hærem, E og B.N, Aadnesen (2004): *Barnevernets undersøkelse*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Johannesen, A. (1995): *Arbeidsmarginalisering og levekår*. Oslo, Høyskolen.
- Killen, K. (2004): *Sveket. Omsorgssvikt er alles ansvar*. Kommuneforlaget AS.

- Nygren, P. (1995): *Profesjonelt barnevern som barneomsorg. Fra teori til verktøy*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- Schiefloe, P.M. (2004): *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.
- Skau, G.M. (2003): *Mellom makt og hjelp. Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Skytte, M. (2005): *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Syse, A. (red.) (2008): *Norges lover. Lovsamling for helse- og sosialsektoren 2008-2009*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Terum, L.I. (1998): *Perspektiv på fattigdom. Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol 1Nr.2 1998
- Underlid, K. (2005): *Fattigdommens psykologi*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- Wadel, C og C.C, Wadel. (2007): *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Kristiansand, Høyskoleforlaget AS.
- Øia, T og H, Fauske. (2006): *Oppvekst i Norge*. Oslo, Abstrakt Forlag AS.